

РОЛЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Бажання мінімізувати розмір податків притаманне переважній більшості потенційним платникам. Це бажання зрозуміле доти, поки воно не переходить у кримінальну сферу, а бажання мінімізувати податки не перетворюється у бажання їх взагалі платити. Умови конкуренції на ринку порушуються, виникає тіньовий ринок, а держава поступово втрачає матеріальні важелі нормального виконання своїх функцій. В Україні процес обороту тіньового капіталу загрожує національній безпеці. До того ж кредитно-фінансова система України все частіше використовується для легалізації іноземних капіталів, створених злочинним шляхом. Тому важливого значення набуває розвиток системи фінансового моніторингу операцій суб'єктів ринку.

Метою статті є дослідження створеної в Україні системи фінансового моніторингу.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі завдання:

- 1) аналіз основних етапів легалізації тіньового капіталу;
- 2) дослідження сучасної системи фінансового моніторингу в Україні;
- 3) аналіз організаційної структури фінансового моніторингу в банківській системі України;
- 4) визначення напрямків розвитку системи фінансового моніторингу в банківській системі України.

Виклад основного матеріалу. Процес легалізації злочинних капіталів досить складний і тривалий. Такі доходи проводять через фінансову систему для приховування їх нелегального походження та надання їм вигляду законно отриманих. У цілому усю сукупність операцій можна звести до трьох головних етапів.

Перший етап – розміщення капіталів, отриманих злочинним шляхом. На цьому етапі злочинний капітал може бути розміщений на депозитному рахунку в місцевому банку або іншій фінансовій установі. Також гроші можуть бути переведені за кордон для їх депонування в іноземних кредитно-фінансових установах або використані для придбання дорогих товарів із метою подальшого перепродажу. Етап розміщення великої суми грошей є найбільш вразливим місцем у процесі “відмивання” – саме на цьому етапі брудні гроші досить легко можуть бути виявлені.

Другий етап – приховування аудиторського сліду. Задача полягає в тому, щоб шляхом складної послідовності фінансових операцій відділити злочинні доходи від їх початку та унеможливити відстеження договорів при

проведенні аудиторської перевірки. Ця стадія може складатися з таких операцій, як переказ раніше депонованих грошових коштів, конвертація депонованих грошових коштів у грошово-кредитні інструменти (облігації, акції, дорожні чеки), перепродаж товарів високої цінності та грошово-кредитних інструментів, інвестиції у нерухомість та легальний бізнес. Компанії, які зареєстровані в офшорних зонах, – досить зручний інструмент, який доволі часто використовується для проведення таких операцій.

Третій етап – інтеграція. При інтеграції “відмиті” кошти повертаються в банківську систему у вигляді чесно зароблених доходів. Інтеграція може полягати у використанні різних методів та технологій. Наприклад, у наданні позички в розмірі злочинних доходів або використання коштів, депонованих в іноземному банку, у вигляді застави під кредити місцевих банків. Якщо рух грошей, які відмиваються, не був виявлений на перших двох етапах, то згодом відділити законні гроші від злочинних достатньо складно.

Наприкінці 90-х років минулого століття обороти по відмиванню брудних грошей в Україні набули загрозливих для національної і світової економіки розмірів, тому у вересні 2001 року Україну було внесено до так званого “чорного списку” списку Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF). А в грудні 2002 року до України було застосовано економічні санкції з боку FATF. І саме ці дії FATF стали початком створення в Україні національної системи боротьби із злочинними доходами. Результатом цього було зняття в лютому 2003 року санкцій FATF з України і виключення України із “чорного списку” FATF у лютому 2004 року, а в лютому 2006 року – завершено процедуру виключення із “чорного списку” FATF.

Система фінансового моніторингу в Україні складається з двох рівнів. Перший рівень складає Державний комітет фінансового моніторингу України. Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

- 1) участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу;
- 3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 4) налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері;
- 5) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях із питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Другий рівень системи складають комерційні банки та небанківські установи (страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні фонди, платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи, товарні, фондові та інші біржі тощо) [2, с. 3].

Комерційні банки є основним джерелом надходження інформації про здійснення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу. За інформацією Держфінмоніторингу, комерційні банки надають приблизно 97 % усіх повідомлень, небанківські установи приблизно – 3 % [4, с. 1]. Тому основну увагу ми зосередили на дослідженні фінансового моніторингу у банківській системі.

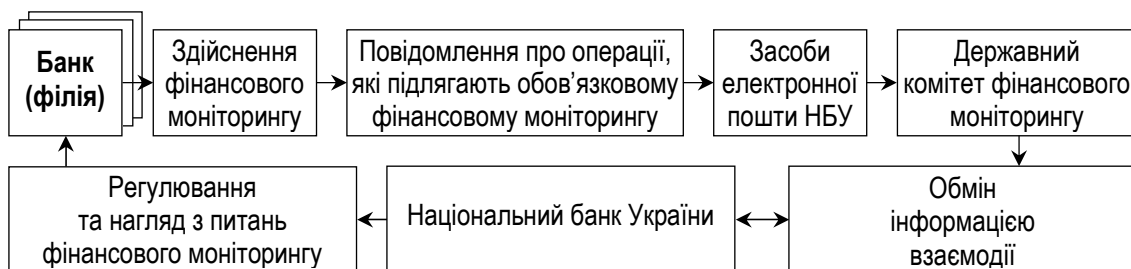

Рис. 1. Фінансовий моніторинг у банківській системі України

Для регулювання питань запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, банки повинні розробляти Правила внутрішнього фінансового моніторингу з урахуванням вимог Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, який набрав чинності 12.06.2003, нормативно-правових актів Держкомфінмоніторингу України та рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Базельського комітету банківського нагляду.

Правилами визначається організаційна структура внутрішньобанківської системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та її функції. Так, наприклад, передбачається наявність окремого структурного підрозділу з вказаних питань, загальний порядок обігу документів, у тому числі при взаємодії з уповноваженим органом забезпечення конфіденційності та зберігання інформації про операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та про осіб, що їх здійснюють [3, с. 3].

Внутрішньобанківська система (ВБС) запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, складається з двох рівнів:

- 1) базового (операційного) рівня;
- 2) реєстраційно-аналітичного рівня.

Базовий рівень складають операційні підрозділи банку, які проводять кредитно-розрахункове обслуговування клієнтів. Водночас цей рівень за певними ознаками виявляє операції, що підлягають фінансовому моніторингу, і повідомляє у встановленому порядку другий рівень ВБС. Керівники

операційних підрозділів банку призначають серед підлеглих їм працівників відповідальних осіб, які проводять фінансовий моніторинг операцій.

Другий рівень банківської системи фінансового моніторингу – реєстраційно-аналітичний. Він забезпечується діяльністю окремого структурного підрозділу банку з питань фінансового моніторингу (СПФМ).

Взаємодія цих рівнів внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу здійснюється за ініціативою працівників операційних підрозділів банку, тому що саме вони відповідають за первинний збір та обробку інформації. У подальшому аналіз та прийняття певних рішень залежать саме від якості роботи таких працівників. Усі фінансові операції, які проходять через рахунки комерційного банку, вони поділяють на три групи: фінансові операції, які не підлягають фінансовому моніторингу, фінансові операції, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, фінансові операції, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу) [3, с. 3].

Якщо працівник операційного підрозділу банку з'ясував відповідність фінансової операції такій, що підлягає фінансовому моніторингу, він складає інформаційне повідомлення і передає його на другий рівень системи та одночасно реєструє його в спеціальному журналі обміну інформацією з СПФМ. Інформаційні повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, доповнюються копіями первинних документів, на основі яких вони проводились.

Після отримання інформаційного повідомлення відповідальний працівник банку приймає рішення щодо потреби реєстрації фінансових операцій за вказаними інформаційними повідомленнями операційних підрозділів. Факт надходження повідомлення та прийнятого рішення щодо реєстрації також фіксується у спеціальному журналі СПФМ. Реєстрація такої фінансової операції здійснюється у відповідному реєстрі, який ведеться банком і є електронним документом визначеної структури. Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, є документом з обмеженим доступом. Режим доступу до цього документа визначається наказом голови правління банку. Відповідальна особа банку несе відповідальність за захист реєстру від знищення, несанкціонованого доступу, модифікації або викривлення даних. Коригування даних, що внесені до реєстру, не допускається. У разі потреби виправлення помилково внесених до реєстру даних щодо окремої фінансової операції в інформаційному рядку реєстру, в якому містяться відомості про цю операцію, зазначається про його анулювання, а реєстр доповнюється новим записом про цю операцію.

За результатами здійснених заходів щодо з'ясування суті та мети проведення клієнтом операції, яка підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, дані про цю операцію доповнюються інформацією про прийняте відповідальним працівником рішення стосовно:

- 1) проведення або відмови в її проведенні;
- 2) надання або ненадання уповноваженому органу інформації про цю операцію.

Наприкінці робочого дня частина реєстру, яка містить інформацію про операції, зареєстровані цього дня, а також інформацію про операції, внесені цього самого дня до реєстру у зв'язку з анулюванням запису щодо них у порядку, встановленому Правилами внутрішнього фінансового моніторингу, роздруковується та посвідчується (кожна сторінка) підписом відповідального працівника банку.

До п'ятнадцятого числа кожного місяця роздруковані за попередній місяць аркуші складаються в хронологічному порядку та оформляються в справи, які прошиваються, нумеруються, посвідчуються підписом відповідального працівника та скріплюються відбитком печатки банку. На першій сторінці справи зазначається кількість аркушів, що містяться у справі, номер і дата першого та останнього запису про фінансові операції.

Інформація про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, передається банком до уповноваженого органу не пізніше трьох робочих днів з часу її реєстрації. Інформація про фінансову операцію, щодо якої було відмовлено клієнту в її проведенні, та осіб, які брали участь у її проведенні, передається банком до уповноваженого органу не пізніше наступного робочого дня з часу її реєстрації.

Рішення про надання або ненадання уповноваженому органу інформації про фінансову операцію, яка підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, приймається відповідальним працівником банку, про що відмічається у спеціальному журналі СПФМ. У разі прийняття відповідальним працівником банку рішення про недоцільність інформування уповноваженого органу про фінансову операцію, яка підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, він складає довідку, в якій обґрунтовує це рішення. Довідка має, зокрема, містити порядковий номер фінансової операції в реєстрі, дату її складання, результати вжитих заходів щодо з'ясування суті і мети проведення клієнтом цієї операції та підпис відповідального працівника.

На сьогодні вся робота, яка пов'язана із обробкою та аналізом інформації, що надходить до сховищ Держфінмоніторингу, автоматизована. Виключення складає систематизація інформації на базовому рівні, тобто рівні операційних підрозділів банку.

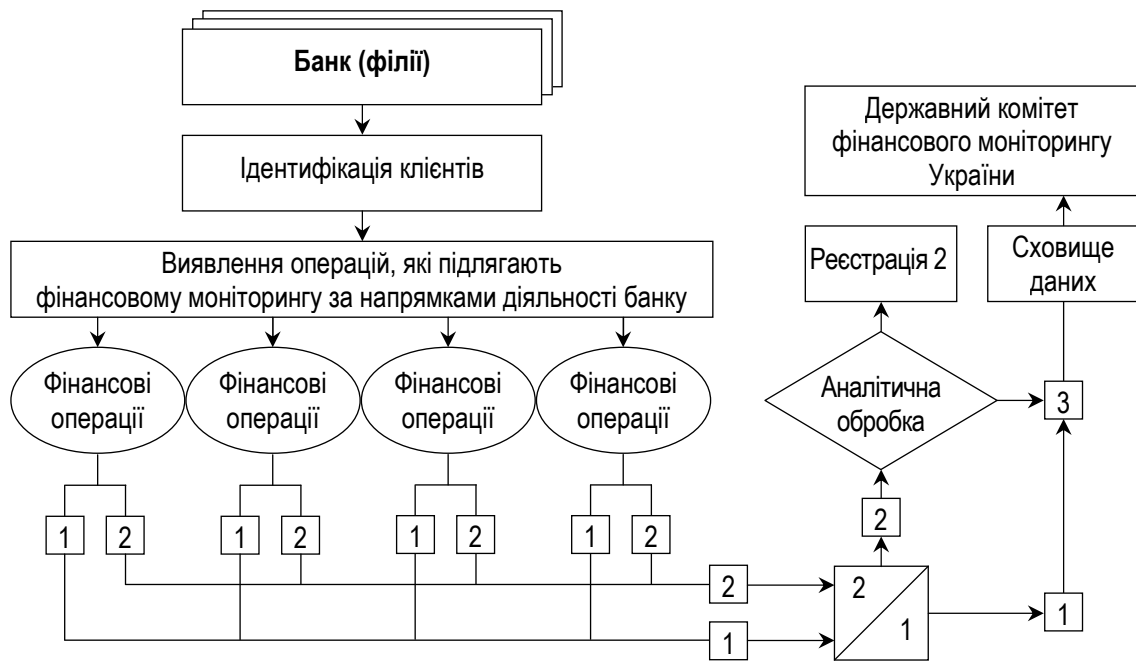

Рис. 2. Фінансовий моніторинг у банку

- 1 – фінансові операції, які підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу;
- 2 – фінансові операції, які підлягають внутрішньо-банківському фінансовому моніторингу;
- 3 – повідомлення про проведення операцій, які підлягають фінансовому моніторингу

З метою спрощення процесу виявлення операцій, які підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу, цей процес повинен бути формалізований до рівня його автоматизації. Тому спочатку ми пропонуємо провести класифікацію ознак, за якими виявляються такі операції. Наприклад, за сумою операції, формою переказу коштів (готівкова, безготівкова), за місцем проживання чи реєстрації осіб, між якими проводяться розрахунки, за характером операції (з цінними паперами, зі страхування) тощо.

Висновки. В Україні створена сучасна система фінансового моніторингу, однак її дієвість не завжди відповідає сучасним вимогам.

Ефективність системи фінансового моніторингу багато в чому залежить від суб’єктивного фактора, зокрема досвіду та підготовки фахівців, які працюють на першому – базовому рівні ВБС. Як показує аналіз, саме ці фахівці мають недостатній досвід роботи в банку, а також рівень фахової підготовки. Вирішення цієї проблеми ми бачимо на шляху автоматизації процесу збору та обробки первинної інформації на базовому рівні контролю за проведенням фінансових операцій.

У той же час масштаби відмивання коштів в Україні вражають. Так, за повідомленням заступника голови Держкомфінмоніторингу Валерія Кірсанова, Державний комітет фінансового моніторингу України зібрав

інформацію, відповідно до якої в Україні за останні півтора року відміто 113 мільярдів гривень, отриманих злочинним шляхом [1].

Виходячи з того, що Держфінмоніторинг, власне кажучи, має тільки наглядові функції, ми вважаємо за потрібне ввести в систему Держфінмоніторингу додаткову структуру. Її основним завданням було б проведення слідчо-оперативних дій щодо суб'єктів господарської діяльності, які проводять операції з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. На нашу думку, це дало б можливість не тільки оперативно фіксувати певні випадки проведення таких операцій, а й відстежувати їх кінцевий характер із подальшою ймовірністю повернення цих коштів в Україну.

Список літератури

1. Відміто 113 мільярдів гривень // Дзеркало тижня. – 7-13 квітня. – 2007. – № 13(642).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV (зі змінами та доповненнями) // <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189 (зі змінами та доповненнями) // <http://www.rada.gov.ua>.
4. Семінар із питань фінансового моніторингу в Івано-Франківську. – 17.07.2007 // www.gov.if.ua.

Отримано 20.11.2007